

Ростислав ПРИРІЗ

У процесі вивчення своєї історії в народі формується усвідомлення своєї ідентичності і патріотизму. У такому дусі народ як нація особливо пам'ятає і вшановує пам'ять тих людей, які своєю працею долучилися до примноження духовного і культурного багатства свого народу. Деякі з них були настільки жертвовні, що посвячували для блага народу ціле своє життя, терплячи при цьому великі труднощі, поневіряння, заслання, навіть віддавали своє життя. Що є причиною такої посвяти? Мабуть, було б замало говорити про такий подвиг тільки на рівні гуманізму. Чи не є приклад такого життя сповненням заповіді любові: віддати життя своє за друзів (Пор.: Йо. 15:13)?

Таким, сповненим жертвовності, любові до свого народу було життя великого українця Павла Чубинського. Присвячуємо ці сторінки для того, щоб оповісти про його нелегке життя і значення його особистості для української нації. Найбільш промовистим внеском тут є, звичайно, його вірш «Ще не вмерла Україна», як і ціле його життя, сповнене посвяти і жертви.

У семи кілометрах від Борисполя був хутір Чубинський. Звідси й походив козацький рід Чубинських. Як свідчать історичні джерела, у XVI столітті цей рід опинився на Волині. Вже дід Павла Чубинського повернувся на Київщину, купив землю в Борисполі. Тут і народився Павло Платонович Чубинський 27 січня 1839 року на хуторі поблизу Борисполя на Київщині (на той час Переяславсько-го повіту Полтавської гу-бернії) в сім'ї бідного дворянина. Мав двох сестер і двох братів.

Навчання і студентські роки

Навчався в Переяславському повітовому училищі, у Другій київській чоловічій гімназії, після того закінчив університет у Петербурзі. В студентські роки брав участь у діяльності петербурзької української громади. Там зійшовся із Шевченком, захоплювався ним й у чомусь повторив долю поета.

1861 року закінчив юридичний факультет Петербурзького університету, захистив у Петербурзі дисертацію «Нариси народних юридичних звичаїв і понять з цивільного права Малоросії» й одержав учений ступінь кандидата правознавства.

Громадська діяльність

Улітку 1861 р. повернувся до Києва, де працював учителем. Повернувшись в Україну, впродовж 1861-1862 років пише статті для журналу «Основа», що видавався у Петербурзі за редакцією В. М. Білозерського. Цей журнал був єдиним легальним виданням у Росії, що виходив українською мовою. На його сторінках публікувались поряд із творами ліберального характеру твори українських письменників демократичного спрямування.

Як юрист, Павло Чубинський вважав за обов'язок допомагати селянам, які тоді звільнилися з кріпацтва й мали багато клопотів із власністю на землю. Товаришував із молодими українофілами – Миколою Лисенком, Михайлом Драгомановим, Олександром Кістяківським. 1862 року в Києві кілька українофільських гуртків об'єдналися в «Громаду», серед перших членів якої був Павло Чубинський. Проти «Громади» невдовзі

було заведено кримінальну справу, почалося слідство. Тієї осені 1862 року Чубинський пише вірш «Ще не вмерла Україна», що став згодом національним гімном.

Арешт і поневіряння на чужині

20 жовтня шеф жандармів князь Долгоруков дає розпорядження вислати Чубинського «за вредное влияние на умы простолюдинов» на проживання в Архангельську губернію під нагляд поліції. Чубинський вимагав слідства, адже звинувачення були смішні: відвідував могилу Шевченка та «пил водку с простолюдинами и распевал возмутительные малороссийские песни». Слідства так і не було. Чубинського арештували й вислали в Архангельську губернію.

Про те, як велось Павлові Чубинському на чужині, найкраще розповідь написаний ним тоді лист: «Мені хотілось би бути там, де всі близькі серцю, де рідне поле, де співа соловей, де криниця з вербою зеленою. Де всю ніч співають дівчата. А тут – лишенько. Вісім місяців зима, да й літо хтозна-яке, скрізь болото та комарів без ліку. Пісні не почувеш, а як почувеш, так таку, що лучче б не слухав... Гірше те, що не знаєш, коли повернусь додому».

На засланні Павло Чубинський провів майже сім років. Був чиновником з особливих доручень при тамтешніх губернаторах. Здобувши довіру, він сам себе не тільки визволив із заслання, а й проклав дорогу у вищі наукові сфери Російської імперії. Його статистико-економічні дослідження Архангельської губернії були такими цінними, що губернатор князь Гагарін просив нагородити засланця орденом Св. Станіслава. Цар ідею підтримав. Чубинському дозволили повернутися в Україну.

Знову в Україні

Імператорське Російське географічне товариство влаштувало експедицію для вивчення України. Очолив її Павло Чубинський. За три роки зібрав дуже багато матеріалу, який склав семитомник «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край». За цю роботу отримав кілька нагород, зокрема, золоту медаль на Географічному конгресі в Парижі.

На початку 70-х років XIX ст. ук-раїнська інтелігенція дістала можливість відновити свою діяльність. П. Чубинський разом з В. Антоновичем, М. Драгомановим, О. Русовим, М. Зібером, С. Подолинським таємно створили гурток «Стара громада», що дістав таку назву, аби відрізнити його від численних нових громад, що охоп-лювали студентів. «Стара громада» особливо прагнула того, щоб її вплив поширювався й на молоде покоління. Із найавторитетніших діячів українсь-кого національного руху з'їзди громадівців Києва, Полтави, Одеси обрали Раду як центральний керівний орган «федеративного об'єднання громад» усієї України, до складу якої увійшов Павло Чубинський.

Завдяки Павлові Чубинському 1873 року в Києві відкрито Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Цей відділ вважають започаткуванням нашої Академії наук. Тоді ж Чубинський провів у Києві перепис, який показав, що більшість киян вважають рідною мовою українську.

Антиукраїнська політика уряду і друге заслання П. Чубинського

Науково-просвітницька та культурницька діяльність української інтелігенції привернула увагу царських чиновників. Особливо їх занепокоїло посилення громадсько-політичної та

революційної активності суспільства під впливом географічного товариства. У травні 1875 р. М. Юзефович (голова Археографічної комісії) надіслав до Петербурга листа, в якому повідомляв, що «розбійницькі зграї, озброєні і в масках, які з'являються в краї, не що інше, як початки народжуваної у спокушених умах гайдамаччини». У зв'язку з цим він пропонував царському уряду вжити не часткових заходів, а загальних, радикальних дій, які б могли викоренити причини такого явища. М. Юзефович ви-сунув ідею ліквідувати Київське відділення Російського географічного товариства і висловився, що доки М. Драгоманов і П. Чубинський будуть тут, «ніякі заходи не припинять руху, який виник з їхньої ініціативи».

У результаті цих доносів у 1875 р. було створено спеціальну антиукраїнську комісію, яка досить швидко дійшла висновку, що «допустити окрему літературу на простонародному українському мові – це те саме, що покласти тривку підвалину для переконання в можливості відділення, хоч би й у далекій будучності, України від Росії».

18 травня 1876 р. Олександр II видав указ (відомий також як Емський указ) у пункті 10 якого зазначалось: «Закрити на невизначений термін Київський відділ Імператорського географічного товариства... і допустити потім відкриття його знову, з наданням місцевому генерал-губернаторові права клопотатися про його відкриття, але з усуненням назавжди тих осіб, які скільки-небудь сумнівні у своєму чисто російському спрямуванні», а в пункті 11 вказано: «Негайно вислати з краю Драгоманова й Чубинського, як невірних і позитивно небезпечних у краї агітаторів» (на полях указу було дописано: «вислати з краю із забороною в'їзду в південну губернію і столицю, під таємний нагляд»). Після цього указу було ліквідоване відділення і Павло Чубинський був змушений виїхати з України. У 1877-1879 рр. він працював у Петербурзі.

Смерть на Батьківщині і пам'ять нащадків

Навесні 1879 р. по-вернувся до Києва, де після тривалої тяж-кої хвороби помер. 26 січня 1884 р. у Києві завершилося нелегке життя великого українця – Павла Чубинського. Поховали його на рідному ху-торі поблизу Борисполя. Прощалися з ним в тій самій церкві на Подолі, де колись прощалися з Тарасом Шевченком.

На жаль, будинок, де проживав Павло Чубинський, не зберігся. Лише одна бронзова меморіяльна дошка з барельєфним портретом у місті Борисполі нагадує про великого поета, вченого і громадського діяча. Також невеличка табличка на фасаді приміщення телефонної станції (бульвар Тараса Шевченка, 18) містить тільки коротку інформацію про те, що у Другій київській гімназії навчався автор українського гімну Павло Чубинський. Навіть камінний надгробок з його могили опинився в 1930-х рр. у підмурівках колгоспної комори. Відновлено могилу 1990 року. Але і в такій ситуації ми не маємо права забути, що далеко не багатий Павло Чубинський за особисті кошти викупив авторські права на неопубліковані за життя твори Т. Шевченка, в результаті чого вони дійшли до читачів. Що саме Чубинський за власний кошт купив будинок для знаменитого, але бездомного кобзаря Остапа Вересая і що платою за успіх української експедиції стали борги, зроблені задля науки.

З історії написання гімну...

Найяскравішим виявом патріотичних почуттів Павла Чубинського стало створення ним 1862 р. вірша «Ще не вмерла Украї-на», який став українським національним гімном і передає патріотичні прагнення українського народу середини XIX ст.

Пісню «Ще не вмерла Україна», вважають деякі дослідники, запозичено з «Єще Польска не згінела» – сучасного польського гімну. Чубинський нібито чув цю пісню на Півночі від польських засланих. Насправді свій текст він написав до того, як почув вперше цю польську пісню, а саме 1862 року в Києві на Великій Васильківській, 122, у домі купця Лазарева, де автор квартирував (тепер на тому місці дім № 106). Якось там співали пісню сербських повстанців, де були слова «Серце біє і кров ліє за нашу слободу». На боці сербів за незалежність від Османської імперії воювали двоє братів Чубинського. Він майже за півгодини написав свій текст. Спершу пісню співали на сербській мотив, потім на музику Лисенка. 1863 року текст потрапив у Галичину, був надрукований у львівському часописі «Мета» і покладений на музику священником Михайлом Вербицьким. Уперше цей твір як гімн виконаний 1864 року в українському театрі у Львові.

Пісню довго вважали народною. Цей текст навіть опинився у збірці кубанських козацьких пісень, виданих 1966 року. Дослідник Дмитро Чередниченко подає 20 варіантів тексту й підкреслює, що перший рядок у Чубинського звучав так: «Ще не вмерла України і слава, і воля».

1917 року «Ще не вмерла Україна» став державним гімном, хоч тоді його ще не було затверджено на рівні законодавства. Згодом комуністична влада взагалі відкинула вірш Чубинського як ідеологічно «неправильний». Вже 1992 року цей твір став Державним гімном України. 2003 року Гімн України було скорочено до першого куплету і приспіву.

Ростислав ПРИРІЗ, Павло Чубинський – вчений, поет, громадський діяч, в: Слово 2 (42) червень серпень 2010, с.26-28.